

BRANKO MARUŠIČ*

POT DO UNIVERZITETNEGA ŠTUDIJA NA GORIŠKEM

IZVLEČEK

Zametki visokega šolstva na Goriškem segajo v začetek 17. stoletja, ko so jezuiti ustanovili gimnazijo v Gorici. Leta 1818 je bilo v Gorici ustanovljeno Centralno bogoslovno semenišče, ki je bilo vse do razpada Avstro-Ogrske edina visoka šola v Avstrijskem primorju. Po letu 1848 se je pojavilo kar nekaj predlogov za ustanovitev univerze v Gorici in Trstu, zlasti v povezavi z reševanjem italijanskega univerzitetnega vprašanja v avstrijski monarhiji. To vprašanje pa ni bilo takrat rešeno. Leta 1924 je bila ustanovljena univerza v Trstu. Po drugi svetovni vojni je nastala univerza v Vidmu (1993). V Novi Gorici je bila kot visokošolski študij ustanovljena Politehnika, ki je v letu 2006 prerasla v Univerzo v Novi Gorici.

Ključne besede

univerza, Gorica, Nova Gorica, visokošolski študij, zgodovina

SINTESE

Le prime Università, come istituzioni di maggior rilievo e come le *Universitas societas magistrorum et scholarium*, nacquero nell'Europa medievale (Padova nel 1.222). Così anche in Friuli si sente parlare di Univesità nei primi anni del Trecento. Tutti i seguenti tentativi di creare studi universitari in queste terre non sono stati realizzati. L'introduzione dei studi superiori a Gorizia è legata all'arrivo dei Gesuiti (1615). La prima scuola a livello universitario, ma senza autorizzazione ad assegnare le lauree, era a Gorizia, nel Seminario centrale arcivescovile (1818): era l'unica istituzione di questo grado nel Litorale Austriaco. I fatti dell'anno 1848 hanno sollevato la questione univesitaria presso gli Sloveni. Il distacco del Veneto dall'Austria (1866) e la conseguente preclusione dell'ateneo di Padova apriva la questione dell'università italiana in Austria. Fino alla dissoluzione dell'impero asburgico (1918) il problema universitario non era stato risolto ne per gli italiani ne per gli sloveni. Nel 1924 assume il titolo di Università la Revoltella di Trieste. Nel 1986 apre la sua sede a Gorizia l'Università di Trieste, nel 1993 l'Università di Udine. Nell'anno 1995 veniva istituita la Politehnika di Nova Gorica, che nel 2006 diventa la Univerza v Novi Gorici.

Parole chiave

Università, Gorizia, Nova Gorica, studi superiori, storia

PRVE POBUDE ZA VISOKOŠOLSKI ŠTUDIJ

Pripovedovanje o začetkih višjega ali visokega šolstva na Slovenskem se začne leta 1597 z letom prihoda jezuitov v Ljubljano in z ustanovitvijo njihove šole.¹ V Gorico so prišli jezuiti

* dr. zgodovinskih znanosti, vodja Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica, znanstveni svetnik v pokoju. E-pošta: branko.marusic@guest.arnes.si

¹ Pri sestavi tega besedila je kot izhodišče služila študija Frana Zwittera o zgodovini višjega šolstva na Slovenskem vse do ustanovitve ljubljanske univerze (Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918, v: *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani*, Ljubljana 1969, str. 13–51). Fran Zwitter pa je že na samem začetku svojega pregleda omenil objavo Janka Polca, ki je še kot študent leta 1902 skupaj s sovrstnikom Bogomilom Senekovičem objavil obsežen *Vseučilišni zbornik* (Ljubljana 1902), pripravljen v podporo boju za ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani. O zgodovini ljubljanskega višjega šolstva in prizadevanju za slovensko univerzo je Polec pisal tudi v zborniku ob desetletnici univerze v Ljubljani (*Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, Ljubljana 1929). O zgodovini te univerze pa tudi o višjem in o visokem šolstvu na Slovenskem prinašajo gradivo tudi zbornika *Univerza v Ljubljani ob tridesetletnici osvoboditve 1945–1975* in *Zbornik ljubljanske univerze 1989* (Ljubljana 1989); za oba zbornika je pregled zgodovine napisal Vasilij Melik. Monografska dela o nastajanju in delovanju slovenske univerze je objavila Ana Benedetič (*Pot do ljubljanske univerze*, Ljubljana 1981; *Pot do univerze: 1848–1898–1909–1919*, Ljubljana 1999). O boju za slovensko univerzo je pisal tudi Jože Pirjevec (Problem slovenske univerze v Trstu v avstrijski dobi, *Zgodovinski časopis* 29/1975, str. 255–261). Zelo uporabna je *Bibliografija doktorskih disertacij univerze in drugih visokošolskih in znanstvenih ustanov v Ljubljani 1920–1968* (Ljubljana 1969) Jožeta Kokoleta. Za poznavanje zgodovine šolstva na Slovenskem in Goriškem pa je zagotovo pomembna Schmidtova monografija *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem* (1–3, Ljubljana 1988); več je parcialnih obravnav slovenskih in tujih avtorjev v slovenskem jeziku. Tako na primer Janeza Janžekoviča (Slovenski študenti na dunajski univerzi v 16. stoletju, *Kronika* 25/1977, str. 167–177), Vasilija Melika in Petra Vodopivca (Slo-

le malo kasneje, leta 1615. Njih šola se je začela leta 1619 s pripravljanim razredom in nato leta 1620 s prvim gimnazijskim razredom; jezuitska gimnazija v Gorici je leta 1624 postala šestrazredna. Postopek uvajanja višjih študijev na slovenskih in na tleh sosednjih ozemelj se je pričel razmeroma pozno, saj so prve evropske univer-

venski izobraženci in avstrijske visoke šole 1848–1918, *Zgodovinski časopis* 40/1986, str. 269–282) ali pa Haralda Heppnerja (Študenti iz slovenskih dežel na graški univerzi 1884–1914, *Zgodovinski časopis* 46/ 1992, str. 343–355, 469–478, 47/1993, 89–93). Krajevni goriški problematiki so namenjene objave Branka Marušiča (O poskusih za ustanovitev slovenske univerze v Trstu, *Primorska srečanja* 1996, šte. 179, str. 184–185; Isti, Prizadevanja za slovensko univerzo v Trstu, v: 2000, 1997, šte. 105, str. 37–42; Isti, Strokovno in znanstveno raziskovalno sodelovanje med Gorico in Novo Gorico, v: *Nova Gorica – Gorica. Izgini in možnosti sobivanja*, Nova Gorica 1997, str. 93–106), Stanislava Južniča (Kralj matematikov Cauchy in njegovi goriški dediči, v: *Bourboni na Goriškem*, Nova Gorica 2007, str. 23–57) in seveda številne druge objave.

Monografska obravnava italijanskega šolstva na Goriškem ne obstaja. Temu se je še najbolj približalo delo Maria Brancatija *L'Organizzazione scolastica nella Contea principesca di Gorizia e Gradisca dal 1615 al 1915* (Mariano del Friuli 2004). Tudi pri Italijanih je več parcialnih obravnav (Luigi in Sergio Tavano, Alessandra Martina, Ferruccio Tassin, Liliana Ferrari), opozoriti pa je potrebno vsekakor na Itala Santeusanija prikaz delovanja goriškega bogoslovnega semenišča II seminario centrale di Gorizia nel periodo del tardo giuseppinismo: 1818–1857 (*Studi Goriziani* zv. 99–100, 2004, str. 7–113) in na več razprav o začetkih šolstva v Furlaniji Cesara Scalona. Pregled zgodovine prizadevanj za italijansko univerzo v habsburški monarhiji pa je napisal Angelo Ara in ga objavil v knjigi *Ricerche sugli austro-italiani e l'ultima Austria* (Roma 1974), presegel je nekatera starejša dela (na primer Ferdinanda Pasinija, *L'Università italiana di Trieste*, 1, Firenze 1910) in nadaljeval historiografsko revizijo italijanskega univerzitetnega vprašanja v Avstriji; v reviji *Trieste* (11/1964, str. 11–15) jo je začel Carlo Schiffrer.

ze, predvsem v Italiji, nastajale že od srede 11. stoletja. Slovenskim krajem najbližja univerza je bila v Padovi in je nastala leta 1222. Dunajska univerza je bila ustanovljena leta 1365, v Gradcu pa več kot dvesto let kasneje (1585). Univerzi sta bili namenjeni za avstrijske dežele, kamor je sodilo devet desetih slovenskega ozemlja. Na dunajski univerzi se je v 16. stoletju med študijem in po njem odlikoval, poleg drugih študentov in učiteljev iz slovenskih dežel, tudi profesor teologije Rafael Kobencel iz Štanjela.

V Furlaniji je vzniknila misel o ustanovitvi univerze v krogu oglejskih patriarhov. V začetku 14. stoletja je patriarh Otobon v Huminu razglasil svoj namen, da ustanovi univerzo v Čedadu. Patriarh Betrand je dobil leta 1339 papeževo dovoljenje za njeno ustanovitev. Zgodovinarji dvomijo v pristnost privilegija cesarja ter nemškega in češkega kralja Karla IV. z dne 1. avgusta 1353. Z njim je Karel IV. pet let potem, ko je ustanovil praško univerzo (1348), svojemu sorodniku oglejskemu patriahu Nikolaju Luksemburškemu naročil ustanovitev šole v Vidmu za študij rimskega in kanonskega prava. Očitno pa je propad posvetne oblasti oglejskega patriarha leta 1420 prekinil prizadevanja za ustanovitev univerze v Furlaniji. V okviru Beneške republike so študentje z ozemelj oglejskega patriarhata, po letu 1420 že bivšega, obiskovali univerzo v Padovi. Z ozemelj, ki so po letu 1500 postala habsburška, pa so se podajali na Dunaj in kasneje v Gradec.

KDAJ SE NA GORIŠKEM PRVIČ OMENJA UČITELJ ALI ŠOLSKI POUK?

O začetkih šolstva na Goriškem ni veliko podatkov. Najverjetneje imajo prve/začetne šole svoj izvor v pokristjanjevalni dejavnosti oglejske cerkve. V začetku 14. stoletja so imeli nekateri župniki na Tolminskem svojega duhovniškega kandidata omenjenega kot *scholaris*. V Gorici se leta 1471 omenja *Schulmeister* Mathes, sicer se v Gorici v med 13. in 15. stoletjem omenja več magistrov, ki jih pa ni mogoče povsem

opredeliti za učitelje. O kaki stanovski šoli v Gorici ni vesti pa tudi ne o kaki drugi šolski organizaciji. Čeravno so v Gorici sredi 16. stoletja, kot je ugotavljal kronist Girolamo di Porzia, govorili tri jezike (*»tre lingue, tedesca, schiava e italiana«*), so pa učili tri jezike, in sicer nemščino, italijanščino in latinščino, izobraževanje pa je bilo na zelo nizki stopnji.

Razmere so se spremenile že v začetku 17. stoletja s prihodom jezuitov v Gorico, njihovo šolstvo je bilo značilno za slovenske razmere (jezuitski kolegiji so bili v Ljubljani, Celovcu, Gorici, Trstu in mnogo kasneje v Mariboru), in sicer za obdobje od konca 16. stoletja do leta 1773, ko je papež Klemen XIV. red ukinil, da ga je papež Pij VII. leta 1814 obnovil.

Ukinitvev jezuitskega reda zaradi razmer znotraj cerkve in zaradi pritiska nekaterih evropskih držav je pomenila tudi ukinitvev njihove šole. Ta dogodek je sovpadal z interesi države, ki se z dejavnostjo jezuitov niso več ujemali. Državna oblast je leta 1775 potrdila reformo gimnazij. V Gorici so za jezuiti prevzeli šolanje redovniki piaristi in tedaj je bil tu uveljavljen petletni, kasneje pa zopet šestletni študij. Dijaki pa so lahko obiskovali še dve leti filozofski študij in potem nadaljevali študij teologije ali pa so se odločili za univerzo. Po ukinitvi jezuitskega reda pa se je pripravljala ustanovitev univerze v Trstu, vendar se tedaj ta namera ni uresničila.

JEZUITSKO ŠOLSTVO V GORICI

Jezuitsko šolstvo je bilo srednje in višje, osnovno šolstvo so prepuščali drugim. V sklopu jezuitske šole sta bila nižji študij (*studia inferiora*), imenovan tudi gimnazija, in višji študij (*studia superiora*). Za goriško jezuitsko šolo velja, podobno kot za ostale jezuitske šole, da je bil program višjih študijev podoben študijskim programom na takratnih univerzah, a privilegija, da bi podeljevali akademske naslove, jezuitje takrat niso dobili (to sta imela kolegija v Gradcu in Innsbrucku, medtem ko v Ljubljani, Celovcu in Gorici ne).

Prav podeljevanje akademskih naslovov je bilo pravica – ne morda obseg in vsebina študija – ki je ločila univerzo od drugih visokih šol. Temelj jezuitske vzgoje je bilo v protireformacijskem času vračanje in utrjevanje ugleda cerkve, posebno pozornost so namenjali učenju klasičnih jezikov, teologiji, zlasti kazuistiki (moralna teologija) in kanonskemu pravu. Z jezuitsko šolo v Gorici je bilo povezano Werdenbergovo semenišče, ki je vzgajalo duhovniški naraščaj in s štipendijami omogočalo šolanje revnejšim gojencem.

Jezuiti, ki so imeli celo poldrugo stoletje monopol nad šolstvom v Gorici, so poleg pedagoških nalog zapustili pomembno sled tudi na raziskovalnem polju. Pater Martin Bavčer (1595–1668) iz Sela na Vipavskem, ki je učil na jezuitski šoli v Gorici, je bil s svojo rokopisno zgodovino Norika in Furlanije, prvi zgodovinar slovenskega rodu, vendar ne prvi slovenski zgodovinar. Nikdar se ni izjasnjeval o svoji narodnosti, zgodovino Goriške je obravnaval v deželnih okvirih in tako se je tudi sam opredeljeval. Mogoče je tudi podvomiti, če sodi njegovo rokopisno latinsko delo na polju krajevne goriške zgodovine v kategorijo pravega znanstvenega raziskovanja ne glede na to ali pa prav zato, ker je nastajalo pred 350 leti, ko je bila zgodovinska veda še vsa v povojih tako na Slovenskem kot tudi drugod v Evropi. Nedvomno pa je Bavčer s svojo zgodovino utrjeval goriško habsburško posest, saj je bila ta kamen spotike v odnosu avstrijske monarhije do Beneške republike vse od takrat dalje, od leta 1500, ko so Habsburžani podedovali posest goriških grofov. Bavčer je s sodelovanjem pri ediciji *Acta sanctorum*, ki je tedaj nastajala v Antwerpnu, ustvarjal mednarodne povezave. Bavčerjevo delo sta skoraj sočasno nadaljevala in dopolnjevala Italijana Giacomo d'Ischia in Gasparo Brumatti. Njihov sodobnik je bil zdravnik in proučevalec kuge Fausto Gibelli.

Bavčer pa ni bil prvi, ki se je na Goriškem posvečal raziskovalnem delu. Zdravnik Pier Andrea Mattioli (1501–1577), ki je v Gorici le zača-

sno (dvanajst let) bival eno stoletje pred Bavčerjem, je prav na Goriškem opravil terenske raziskave, izjemne za razvoj botanike in farmakologije. Bavčerjev sodobnik je bil Gregorio Erbachio (rojen okoli 1610), v njegovem italijanskem priimku so nekateri poznejši slovenski domoznanski videli slovenski izvirnik Gerbec. Zelo verjetno je bil rojen v Šempetru pri Gorici, šolal se je pri jezuitih v Gorici, bil je doktor filozofskih in teoloških ved in je leta 1661 v Benetkah izdal pedagoško knjigo *Promotorium humanae felicitatis*. Solkanec je bil Janez Žbogar (1654–1701), ki je objavil obširno filozofsko delo *Theologia radicalis*, prva izdaja je izšla v Pragi leta 1698. S tem seznam ljudi, ki so se tedaj ukvarjali z znanostjo, še ni izčrpan, saj smo omenili predvsem tiste, ki so bili ali pa naj bi bili slovenskega rodu.

RAZSVETLJENSTVO

Čas Marije Terezije, se pravi dobršen del sredine 18. stoletja, je značilen za reforme, ki so modernizirale habsburško cesarstvo. Ena izmed teh je bila tudi ureditev državnih in cerkvenih meja na območju, na katerem je Avstrija mejila z Beneško republiko. Tako sta leta 1751 z ukinitvijo oglejskega patriarhata nastali goriška (1752) in videmska nadškofija (1753). Ena izmed nalog prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa je bila tudi ureditev razmer pri šolanju bodočih duhovnikov. 8. decembra 1757 je bil v Gorici odprt *Domus presbyteralis (Priesterhaus)*, izpopolnjevalnica za mlade duhovnike; kasneje se je preoblikovala v štiriletni *Seminarium Clericorum Goritiense*. Ustanova je bila ukinjena leta 1783 v sklopu reform Jožefa II. Bodoči duhovniki so študij potlej nadaljevali v Gradcu.

Nadaljevanje Attemsevega semenišča je bilo Centralno bogoslovno semenišče, pričelo je delovati leta 1818. Bilo je prva in edina visoka šola na ozemlju Avstrijskega primorja (tudi Primorske), v upravni enoti, ki se je začela oblikovati sredi 18. stoletja in je prenehala z razpadom avstroogrške monarhije, ki je obsegala deže-

le Goriško-Gradiško, Trst z bližnjo okolico in Istro. V Trstu, kjer take visoke šole ni bilo, je bila sicer leta 1877 ustanovljena višja trgovska šola Revoltella. Goriško semenišče je tudi po letu 1848, ko se je izvršila reforma visokošolskega študija, podobno kot druga semenišča v državi, ostala škofijski učni zavod. Štiriletno šolanje je bilo namenjeno vzgoji duhovniškega kadra za goriško nadškofijo ter za tržaško-koprsko, poreško-puljsko in krško škofijo. Ljubljanska škofija, ki je sicer sodila v goriško metropolitano, je imela svoje semenišče. Goriško centralno bogoslovno semenišče je obiskovalo letno povprečno od 90 do 100 gojencev. V prvih petdesetih letih delovanja (1818–1868) je vzgojilo 1148 duhovnikov. Uradni jezik je bila nemščina, učni pa latinščina. V pretežni meri so semenišče obiskovali študentje slovenskega rodu, kar kaže tudi podatek, da je bilo med leti 1818–1918 med desetimi kar devet rektorjev slovenskega rodu. Znaten je bil tudi delež Slovencev v profsorskem kadru, omenimo Štefana Kociančiča, Antona Mahniča in kasneje Josipa Srebrniča, ki je po prvi svetovni vojni predaval na ljubljanski teološki fakulteti.

V 18. stoltju je potrebno v Gorici poleg uršulinske šole za dekleta (izvira je iz druge polovice 17. stoletja) omeniti še babiško in kirurško šolo. Z delovanjem te šole je povezano ime zdravnika Antona Muznika (1726–1803). Kot prvi zdravnik dežele Goriško-Gradiške je opravljaj predvsem higienske raziskave. Rezultate opravljenega dela in opazovanj je objavil leta 1781 v knjigi *Clima goritiense*. Danes se taka higienska opazovanja ne štejejo v znanstveno raziskovalno delo, a pred dve sto in več leti, v časih Muznika, je bilo drugače. Navsezadnje pa je *Clima goritiense* prva prirodoslovna knjiga o goriški deželi in zrcalo novih razmer v prosvetljeni državi. Ta je namreč začela poleg drugega skrbeti tudi za zdravstveno stanje svojih državljanov.

Osemnajsto stoletje je bilo na Goriškem pravzaprav zdravniško, saj se je tedaj uveljavilo v svetu nekaj goriških rojakov kot Solkanca Marko Anton

Plenčič (1705–1786) in Anton Mihelič. Prvi, dijak jezuitske šole v Gorici, je bil profesor dunajske univerze pisec medicinskih knjig. S svojo teorijo o »živem kužilu« (*contagium vivum*) je bil predhodnik Pasteurjeve mikrobiologije. Anton Mihelič (1748–1818) je bil nevrolog in se je kot profesor Univerze v Pragi povzpел celo do mesta rektorja, lepa je bera njegovih strokovnih in znanstvenih del. Manj je raziskano življenje še enega izmed solkanskih rojakov, zdravnika Franca Ksaverija Bense, ki je leta 1717 objavil knjigo o zatiranju kuge na Dunaju v letih 1712–1714. Andrej Brataševic, v Vipavskem Križu leta 1751 rojeni zdravnik, je leta 1779 na Dunaju objavil disertacijo o zdravljenju različnih bolezni. Deset let mlajši od Brataševica je bil filozof in zdravnik Jožef Mislej, rojen leta 1761v Podragi pri Vipavi, takrat na Kranjskem. Bil je profesor graške univerze, pisec medicinskih ter filozofskih znanstvenih del in pobudnik nove znanstvene vede, nekakšne univerzalne matematične logike.

V strokovno in znanstveno delovanje prosvetljenega časa – ta dva pojma nista povsem ločena niti tedaj, niti ne v kasnejšem stoletju – je posegala tedaj bolj kot kdajkoli prej državna oblast, ki je podpirala zlasti napredovanje kmetijstva, kar pa je bilo mogoče doseči le z raziskovalnim delom. K temu so pripomogle zlasti kmetijske družbe, tako tudi goriška, ustanovljena leta 1765. Na polju humanističnih ved pa pripada posebno mesto posameznikom, kot sta bila domoznanca in zgodovinarja Rudolf Coronini (1731–1791) in Carlo Morelli (1730–1792). Morelli je napisal zgodovino goriške grofije od leta 1500 dalje; njegovo delo je blizu razsvetljenemu zgodovinopisju. Humanistično misleče, zlasti plemiče in bogate meščane, pa je nekaj časa združevala arkadijska akademija v Gorici.

STANJE ŠOLSTVA V PRVI POLOVICI 19. STOLETJA

Začetek 19. stoletja označuje francoska okupacija. Raven šolstva je tudi pod Francozi v Gorici ostala podobna prejšnjemu obdobju. Delovala sta po

francoskem vzoru urejena gimnazija in licej na teh šolah se je poučevalo v italijanščini. Na Centralni šoli v Ljubljani, imela je značaj univerze, se je poleg Kranjcev šolalo še največ Goričanov, toda zaradi kratkega delovanja ni šole (akademije) nihče dokončal, zato tudi ni prejel akademskega naslova, ki ga je šola imela pravico podeljevati. Po povratku Avstrije je bila spet uvedena šestrazredna gimnazija in ostal je licej, kot začetek visokošolskega študija. V tem času se je povečalo število študentov na univerzah, ne le na Dunaju in v Gradcu, pač pa tudi drugod, tudi v Padovi, ki je v okviru Lombardsko-beneškega kraljestva sodila v habsburško monarhijo. Dr. Karel Lavrič, ki je bil v drugi polovici osredja osebnost slovenskega političnega gibanja na Primorskem, je leta 1845 doktoriral v Padovi. V večjem številu so univerzo v Padovi obiskovali Italijani.

V prvi polovici 19. stoletja slonijo poskusi raziskovalnega dela na goriški kmetijski družbi. V kranjskem delu Vipavske doline deluje župnik v Šentvidu (danes Podnanos) Matija Vertovec, njegovi knjigi o kmetijski kemiji in o vinoreji sta namenjeni prosvetljevanju kmetovalcev. Nedvomno pa so goriške izkušnje, delo na semenišču in gimnaziji, vplivale na znanstveno pot radovoljškega rojaka dr. Antona Füstera, ki je učil na goriškem bogoslovju in na gimnaziji verstvo ter pedagogiko. Leta 1847 je postal profesor pedagogike na pripravljalni filozofski fakulteti na Dunaju in je, prav zaradi svoje udeležbe v dunajski revoluciji leta 1848, bolj kot po pedagoškem delu poznan po svoji revolucionarni aktivnosti, zaradi katere je postal politični emigrant. Še pred letom 1848 je pričel svojo znanstveno pot mladi goriški rojak Graziadio Isaia Ascoli, znameniti jezikoslovec in profesor milanske univerze.

LETO 1848

Leto 1848 ni predrugačilo le srednješolskega študija, prineslo je tudi reformo univerz. Dvoletni študij filozofije so vključili v gimnazije, ki so postale osemrazredne. Zato pa se je

na univerzah ustanovila štiriletna filozofska fakulteta.

Leto 1848 je tudi na povsem novih osnovah obudilo prizadevanja za slovensko univerzo v Ljubljani. Njena ustanovitev je postala del slovenskega političnega programa, saj je bila povezana tako z zahtevo za Zedinjeno Slovenijo kot tudi z zahtevo po enakopravni rabi slovenskega jezika v javnosti. Pri tem pa se je pokazalo, da splošno vodilo »*manj visokih šol – a te kvalitetnejše*«, ni bilo Slovencem v prid. Takrat so bila v Ljubljani za krajši čas uvedena predavanja iz kazenskega in civilnega prava v slovenskem jeziku; med predavatelji je bil tudi Anton Mažgon, ki je pred tem služboval v Gorici. Takrat se je govorilo tudi o ustanovitvi pravne fakultete v Trstu in praktikant na policijskem ravnateljstvu v Trstu Ivan Blažir je oktobra 1848 predlagal, da naj bi se na nameravani univerzi v Trstu poučevalo procesno pravo v slovenskem jeziku. Tržaška občinska komisija, ki je o predlogu razpravljala, je za profesorja tega predmeta predlagala prav Blažirja. Takrat je prvič stopilo na dan vprašanje slovenske univerze na Primorskem, ki je bilo vključeno tudi v burne razprave, kako in kje ustanoviti univerzo za slovenske in italijanske državljane avstrijske države. Pobude za ustanovitev univerze na Primorskem so seveda sestavni del slovenskega in italijanskega univerzitetnega vprašanja (*italienische Universitätsfrage*).

PRIZADEVANJA ZA SLOVENSKO UNIVERZO

Vprašanje ustanovitve slovenske univerze pa tudi univerzitetnega središča v Avstrijskem primorju je znova oživel v šestdesetih letih 19. stoletja, ko se je v avstrijski monarhiji začelo parlamentarno obdobje. Problem so na Primorskem reševali trije akterji. Slovenci se tu, podobno kot drugod na Slovenskem, zavzemajo za slovensko univerzo v Ljubljani. To pomembno družbenopolitično vprašanje pride tudi v programe taborov. Na znamenitem šempaskem taboru 18. oktobra 1868 so združeno Slovenijo

povezovali z ustanovitvijo vseučilišča oziroma višje pravniške šole s sedežem v Ljubljani. Ustanovitev pravne fakultete v Ljubljani je zahteval tudi prepovedani tabor pri Fernetičih pri Sežani junija 1869.

Akcijo za univerzo oziroma pravno fakulteto so vodili tudi Italijani in svojo zahtevo postavljali na dveh izhodiščni točkah. Ugotavljali so, da jih je nova meja z Italijo (1867) po vojni leta 1866, odrezala od Padove, kjer so se številni Italijani šolali. To starodavno univerzitetno središče je namreč tedaj prišlo v kraljevino Italijo. Poleg tega so se podobno kot Slovenci sklicevali na 19. člen ustave, ki je državljanom monarhije zagotavljal narodnostne pravice. Povečalo pa se je tudi število mladih, ki so se odločili za univerzitetni študij. Na graško univerzo se je med letoma 1884–1914 z Goriške vpisalo 398 študentov (iz Trsta 783, s Kranjske 798, s Štajerske 1343), od tega je bilo 7 žensk, ki pa so se v vrstah študentov pojavile šele od šolskega leta 1904–1905 dalje. Od vseh študentov, ki so prihajali z Goriške, se jih 274 (68,84%) odločilo za študij prava, 41 za študij medicine, le eden manj je študiral na filozofski fakulteti.

Tretja pobuda pa je prihajala od Nemcev. Upokojeni vodja osrednjega avstrijskega statističnega urada češki Nemeč Karl Czörnig se je sredi šestdesetih let zaradi bolezni naselil v Gorici. Oktobra 1866 se je v časopisnem članku zavzel, da bi bilo potrebno po izgubi italijanskih posesti ustvariti z zahodnim sosedom trdno kulturno mejo, ki bi bila močnejša od trdnjavskega sistema. Gorica naj bi zato dobila univerzo, novo središče nemške kulture. Czörnig je predlagal tudi ustanovitev kmetijskega inštituta ter meteorološke postaje, bil je namreč promotor krilatice o Gorici – avstrijski Nici. Czörnig se je z znanstveno metodo lotil raziskovanju domoznastva krajev, v katere se je preselil, in je po sedmih letih bivanja v Gorici izdal obširno zgodovino poknežene grofije Goriško-Gradiške (1873). To delo še danes služi svojemu namenu. Med nemškimi znanstveniki, ki so stalno

ali pa občasno živeli v Gorici, zasluži omembo na tem mestu filozof Richard Schubert Soldern. Začel je kot univerzitetni učitelj, nato pa je nekaj let učil na gimnaziji v Gorici.

ITALIJANSKO UNIVERZITETNO VPRAŠANJE

Avstrijska vlada je bila do načrtovanja univerze v Avstrijskem primorju zadržana. Vodja tržaškega namestništva, se pravi uprave Avstrijskega primorja, Ernest Kellersperg, ki je želel nevtralizirati italijanske vplive, nastale zaradi bližine nove meje, je leta 1867 sodil, da bi italijanska univerza v Trstu okrepila narodnostna nasprotja in povečala raznarodovanje slovenskih višjih slojev. Italijanska stran je ostala nepomirjena in tako je bilo po sodbi zgodovinarja Angela Are vprašanje italijanske univerze morda eno temeljnih v obdobju 1866 do 1914 v odnosu avstrijskih Italijanov do habsburške monarhije in seveda do matične države. Po sredi je bilo vprašanje sožitja med avstrijskimi narodi in celo vprašanje teritorialne celovitosti države.

Prizadevanja za italijansko univerzo v monarhiji so potekala dolgo in so imela nekaj obdobji. Še pred letom 1866 so tirolski Italijani postavili zahteve za paralelne katedre v italijanskem jeziku na univerzi v Innsbrucku. To mesto je bilo najprej določeno, da postane univerzitetno središče za avstrijske Italijane ter se je v šestdesetih letih nekaj predmetov na pravni fakulteti že predavalo v italijanskem jeziku. Kasneje pa se je v italijanskih predlogih omenjala tudi Gorica. Tako so italijanski deželni poslanci goriškega deželnega zbora, 6. aprila 1876, postavili peticijo za ustanovitev pravne fakultete v Gorici. Mesto naj bi bilo za take name- ne pripravno zaradi zemljepisne lege, podnebja, mirnega življenja, možnosti bivanja, mirnega značaja njenega prebivalstva in zvestobe mesta avstrijski vladarski hiši. Takih in podobnih pobud je bilo takrat in kasneje prav veliko. Med Slovenci so naletele na polemične odmeve in na odgovor, ki je bil: slovenska univerza mora biti v Ljubljani.

V začetku 20. stoletja pa je med Italijani prevladalo stališče *Trieste o nulla! / Trst ali pa nič!* in tako je propadel vladni predlog za univerzo v južnotirolskem Roveretu. Vprašanje italijanske univerze se je reševalo v razpravi dunajskega parlamenta, v delovanju strank in društev ter tudi v pouličnih soočanjih. Zlasti so bili odmevni oktobrski dogodki leta 1901 in novembra 1903 v Innsbrucku, ko so se spopadli italijanski in nemški študentje. Ti in drugi nemiri so privedli do ustanovitve italijanske pravne fakultete v Wiltenu pri Innsbrucku leta 1904, vendar ta ni nikoli delovala.

LJUBLJANA ALI TRST

Zahteve Italijanov so še okrepile prizadevanja Slovencev za lastno univerzo s sedežem v Ljubljani. Zelo očitno je bilo, da je postalo vprašanje univerze, kot že omenjeno, prvenstveno politično vprašanje, ki ni zadevalo le narodnostnih razmer znotraj Avstro-Ogrske, marveč je predstavljalo zunanje politično vprašanje zaradi avstroogrškega odnosa do Italije, kot članice trozveze, to je sporazuma iz leta 1882, sklenjenega med Avstro-Ogrsko, Nemčijo in Italijo.

Italijanska zahteva za univerzo v Trstu je vzbudila predloge, kako tudi na slovenski strani vključiti Trst v reševanja slovenskega univerzitetnega vprašanja, da postane to mesto sedež slovenske univerze ali pa bi tu delovala celo dvojezična univerza. V razpravljanje je posegel tudi goriški odvetnik dr. Henrik Tuma, ki se je v članku za revijo *Omladina* leta 1904 zavzel za slovensko univerzo v Trstu. To mesto je imelo po njegovem boljše pogoje kot Ljubljana. Pokazal pa je tudi na primeru mest Göttingen in Jena, da so imela večja mesta več pozitivnega za študirajočo mladino. Tumove besede pri mladini pa tudi v večjem delu slovenske javnosti niso bile sprejete z odobravanjem. Septembra 1905 so imeli slovenski študentje v Trstu zborovanje. Takrat se niso opredelili za Tumov predlog, odločno pa so bili proti italijanski univerzi v Trstu.

Ko se je vlada zaradi krvavih iz-

gredov med italijanski in nemškimi študenti oktobra 1908 na Dunaju odločila, da skuša rešiti univerzitetno vprašanje, je za ustanovitev univerze v Trstu pridobila več različnih mnenj. Odločno pa ji je nasprotoval tržaški namestnik Konrad Hohonlohe, ki je ustanovitev univerze odsvetoval iz podobnih razlogov kot njegov predhodnik Kellersperg štirideset let pred tem. Vlada se je odločila za kompromis in marca 1910 objavila predlog zakona o italijanski pravni fakulteti s sedežem na Dunaju. V viharju nasprotovanj in predlogov, med njimi so bili taki, ki so govorili o tržaški univerzi s slovenskim in italijanskim oddelkom, je na primer goriški deželni zbor leta 1910 izglasoval resolucijo, da naj se ustanovita dve univerzi, in sicer v Ljubljani za Slovence in v Trstu za Italijane.

Reševanje univerzitetnega vprašanja je bilo burno in poslanci južnoslovenskih dežel avstrijskega parlamenta so grozili z obstrukcijo, če se hkrati z rešitvijo italijanske ne reši tudi problem ustanovitve slovenske univerze. Leta 1912 se je z nekaj časopisnimi članki in brošuro *Vseučilišče v Trst! Spomenica slovenski javnosti* (Gorica 1912) goriškega odvetniškega pripravnika Vladimirja Knafliča znova obudila zamisel, da se v Trstu osnuje slovenska univerza. Razlogi za predlog so bili podobni Tumovim. Srž Knafličeve zahteve je bil: »Trst rabimo, zato mora postati naš. Vseučilišče mora v Trst.«

Znova se je obudila razprava v začetku leta 1913, ko je proračunski odbor poslanske zbornice na Dunaju izglasoval predlog, da začne s študijskimi letom 1915–1916 delovati italijanska pravna fakulteta s sedežem na Dunaju. Marca leta 1914 so bili z univerzitetnim problemom povezani krvavi izgredi med dijaki italijanske in južnoslovenskih narodnosti na tržaški visoki šoli Revoltella; to je bilo pravzaprav zadnje dejanje v napreznih za tržaško italijansko univerzo v avstrijskem obdobju. Prišla pa je vojna in z njo se je uresničila dilema, ki jo je leta 1901 zapisal med drugim goriški list *Soča*: »Ali bode vlada voljna ustanoviti italijansko ali jugoslovansko vseučilišče, – ali pa

nobeno.« Ustanovljeno ni bilo nobeno vseučilišče, našla pa se je rešitev, ki jo je prinesel čas po končani vojni in bila je drugačna.

GORIŠKI DOPRINOS SLOVENSKE ZNANOSTI IN STROKI

v drugi polovici 19. stoletja vse do prve svetovne vojne?

Od leta 1848 do prve svetovne vojne je razvoj doživela tudi Gorica. Ni bil ravno nagel, a vendar so se od leta do leta kazale spremembe. Mesto je postopoma gradilo sistem srednjega šolstva. Z letom 1849 je dobila Gorica reformirano gimnazijo, nato še realko in malo kasneje, po osnovnošolski reformi leta 1869, tudi učiteljske. Posebno mesto je pripadalo tudi frančiškanski gimnaziji na Kostanjevici. Utrditev šolske mreže pomeni, da prihaja v Gorico tudi pedagoški kader, poleg Nemcev, Italijanov tudi Slovence, ki se ne udeležujejo le na šolskem področju, marveč tudi drugače.

Spremenjene razmere pa so se kazale tudi v znanstvenoraziskovalnem delu, ki je nastajalo na Goriškem, zlasti pa v glavnem mestu dežele. Kot ustanova je deloval v Gorici sviloprejski zavod. Nastal je v začetku leta 1869 in je bil tudi prva raziskovalna kmetijska ustanova na Slovenskem. Sviloreja in pridelava svile je bila ena najmočnejših gospodarskih panog na Goriškem, od tod tudi interes, da se ustvarijo strokovne podlage za delovanje. Kot posamezniki pa so delovali predvsem goriški srednješolski učitelji. Zavod za sviloprejko je po letu 1880 svojo dejavnost razširil tudi na področje vinarstva, nato pa je deloval za vse panoge kmetijstva. Njegov dolgoletni vodja je bil Slovenec s Proseka Ivan Bolle, znan kot pisec številnih strokovnih objav o sviloprejki. Zavod je bil središče avstrijskega svilarstva, obiskovali so ga mnogi ugledni evropski strokovnjaki, med njimi tudi Louis Pasteur, ki je na Goriškem v letih 1869–1870 več mesecev raziskoval bolezen sviloprejke. Še pred njim je občasno bival v Gorici, povezan z bourbonskim dvorom, znamenit matematik baron Augustin

Louis Cauchy. Na Goriško so prihajali znanstveniki različnih usmeritev kot ruski jezikoslovec poljskega rodu J. I. N. Baudouin de Courtenay ali pa nemški patolog Rudolf Virchow, ki si je leta 1888 ogledal svetolucijske arheološka izkopavanja. Botanik Eduard Pospichal je raziskoval floro. Prof. Baudouin de Courtenay je v Gorici obiskoval jezikoslovca patra Škrabca, iz Gorice pa se je odpeljal tudi v Milan k jezikoslovcu Ascoliju. Bolj strokovne kot znanstvene so bile objave profesorjev na slovenskem oddelku deželne kmetijski šole v Gorici. Fran Povše je v letih 1875–1877 objavil učbenik v treh delih *Umni kmetovalec*, Franc Kuralt pa knjigo *Umni sadjerejec* (1878). Do prve svetovne vojne sta bili kmetijstvo in deloma gozdarstvo edini panogi, katerih razvojna pot je bila utemeljena v organizirani raziskovalni obliki.

Profesorji in učitelji na raznih stopnjah šol v Gorici so svoje raziskave objavljali v izvestjih gimnazije in realke ter v slovenskem revialnem tisku ali pa samostojno. Profesorji so bili zelo različno strokovno umerjeni, različno je bilo tudi njihovo raziskovalno hotenje.

Pri slovenskih profesorjih v Gorici izstopata predvsem dva. Zgodovinar in profesor na goriškem učiteljsku Franc Kos je s svojo izdajo virov *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, ki je v celoti nastala v Gorici, postavil temelje slovenski medioevistiki in jezikoslovju. Na Kostanjevici je deloval frančiškanski pater Stanislav Škrabec, znameniti jezikoslovec, ki ga časti tudi novogoriška univerza. Ob njiju je mogoče postaviti še semeniškega profesorja Štefana Kociančiča, ki je slovel kot leksikograf, krajevni zgodovinar in knjižničar. Toda v Gorici je živelo predvsem občasno še nekaj uglednih in izsolanih filologov, kot so bili Maks Pleteršnik, Janko Pretnar, Ivan Koštal in Anton Sovre. Med zgodovinarji so poleg že omenjenega Kosa v Gorici učili še Simon Rutar, dalje Fran Šuklje, Karel Capuder in literarni zgodovinar Fran Levec. Z znanstvenim delom pa so se ukvarjali fizika Jakob Čebular in Anton Šantel, geolog Ferdo Seidl,

botanika Julij Glowacki in Franc Krašan, literarna zgodovinarja Janko Pajk in Fran Levec, psiholog Karel Ozvald in astronom Matej Vodušek. Profesor na realki Jakob Zupančič je med bivanjem v Gorici leta 1911 izdal prvo slovensko knjigo o letalstvu. Fran Erjavec, pomembna osebnost slovenske literarne zgodovine, je bil profesor na goriški realki, ob pisateljevanju se je ukvarjal s prirodoslovjem; zbiral je tudi gradivo za slovar slovenskega jezika.

Vrsta pomembnih znanstvenikov je izšla tudi iz goriškega slovenskega dijaštva. Nekateri so bili že omenjeni. Ob njih pa lahko opozorimo na filologa in univerzitetnega profesorja Karla Štreklja, literarne zgodovinarje Avgusta Žigona, Avgusta Pirjevca in Janka Bratino, gospodarstvenika Milka Brezigarja, zgodovinarja Milka Kosa, filozofa Klement Juga in Franja Čibeja, leksikografa Josipa Nemca, slovničarja Antona Kacina, gradbenika Mihaela Štruklja, fizika Julija Nardina in urologa Riharda Juga. Ta seznam bi še dopolnili z mlajšimi, rojenimi na začetku dvajsetega stoletja. Pred prvo svetovno vojno so v Gorici živeli tudi nekateri Negoričani, ki pa so tudi delovali znanstveno in strokovno. Med njimi so bili zdravnik Anton Breclj, psihiater Fran Göstl in pravnik Vladimir Knaflič. Nekateri ugledni slovenski znanstveniki in univerzitetni profesorji so se na Goriškem rodili, npr. umetnostni zgodovinar Vojeslav Mole (Kanal ob Soči) in literarna zgodovinarja Anton Ocvirk (Žaga pri Bovcu) in Viktor Smolej (Prvačina).

V razvoju slovenskega znanstvenega dela na Goriškem pa je ugledno mesto pripadalo tudi založništvu, ki ga na Goriškem označuje tudi izhajanje *Rimskega katolika*, kasneje dveh osrednjih slovenskih revij, *Vede* in *Naših zapiskov*, ki sta objavljali tudi znanstvena dela. V Gorici pa so izhajala taka strokovna dela, kot so Knafličevo skoraj 400 strani obsegajoče delo *Socializem* (1911), Ozvaldova knjiga o *Srednješolski vzgoji* (1912), Seidlova monografija o *Kamniških ali Savinjskih Alpah* (1907–1908) in Zarnikova bi-

ološka knjiga *O bistvu življenja* (1913). Kot dodatek k tem navedbam velja opozoriti na objave doktorskih disertacij Goričanov ali pa disertacij, ki so obravnavale Goriško (npr. disertacija o patru Rogeriju Ivana Preglja v reviji *Voditelj v bogoslovnih vedah* ali pa nemško napisana disertacija njegovega sošolca zgodovinarja Ivana Slokarja o srednjeveški zgodovini Tirolske).

PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Po koncu prve svetovne vojne je Goriško kot ostale dele Primorske zasedla italijanska vojska. Univerzitetno vprašanje je stopilo v novo obdobje, prav tako tudi problem osnovnega, srednjega ter strokovnega šolstva. Italijanski strani se ni bilo potrebno več bojevati za ustanovitev italijanske univerze. Osnova za bodočo univerzo je bila višja trgovska šola Revoltella, ki je leta 1924 postala ekonomska fakulteta. Leta 1938 se ji je pridružila pravna fakulteta in z novimi fakultetami je univerza v Trstu postopoma rasla v podobo, ki jo ima danes. Pri tem je potrebno omeniti tudi njen lektorat za slovenski jezik, nastal po drugi svetovni vojni.

Ko je bilo konec julija 1919 z zakonom ustanovljeno vseučilišče Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani, je bilo pred Slovenci v krajih, ki jih je zasedla italijanska vojska, še petnajst mesecev čakanja, da se bodo o njihovi državni usodi odločila mednarodna pogajanja. Nekdanji dijaki goriške gimnazije pa tudi študentje, ki so že obiskovali univerze izven slovenskih dežel, so se vpisovali na ljubljansko univerzo. Njeni profesorji so postali tudi nekdanji učitelji na goriških srednjih šolah. Med prvimi kot profesor pedagogike Karel Ozvald, kasneje Anton Sovre. Profesorji ljubljanske univerze so postali tudi dijaki goriške gimnazije, kot so bili Milko Kos, kasneje tudi rektor ljubljanske univerze, fizik Julij Nardin, tudi Bogumil Vošnjak, ki pa je bil že od leta 1912 docent Univerze v Zagrebu.

Prvi doktor ljubljanske univerze je skoraj natanko na njeno prvo obletnico postala z disertacijo *O učinkovanju formaldebida na celulozo* Anka Mayer iz

Lož pri Vipavi. Leto dni za njo je kot po vrsti tretji doktor nove slovenske univerze z disertacijo o bistvu narodne pesmi postal Goričan Alojzij Res. Prav Resa srečamo skupaj z Ladislavom Anžlovarjem kot avtorja brošure (*Visokošolski študij v Italiji*, Trst 1921), ki je slovenskim visokošolcem leta 1921 razlagala italijanski univerzitetni študij, saj se morajo kot novi italijanski državljani "*odločiti čimprej in predvsem tudi za študij v Italiji*". Avtorja sta se v uvodu kritično lotila germanizatorskega vpliva nemških univerz, a z nekim dvomljivim upanjem, da bodo italijanske univerze drugačne. Tu stopamo v nekoliko neraziskano področje, saj nam na tem mestu ni mogoče sporočiti, potrebnih osnovnih podatkov o šolanju Slovencev na italijanskih univerzah med obema vojnoma. Nedvomno je bila v ospredju padovanska univerza, na beneški Ca'Foscari pa je učil že omenjeni Res. Delovale so katedre za slovanske jezike in književnosti; prvi redni profesor slovanskih jezikov in književnosti v Italiji je leta 1926 postal Dalmatinec z otoka Korčule Giovanni Maver.

Seveda so slovenski Goričani in drugi Primorci obiskovali tudi univerze v takratni jugoslovanski državi in drugod po Evropi. Prav tako so rojaki s Primorske postali univerzitetni učitelji na jugoslovanskih visokih šolah (na primer France Mesesnel v Skopju) ali pa drugod (na primer Vojeslav Mole v Krakovu).

V raziskovalno delo Slovencev v Gorici je posegla prva svetovna vojna, ki je zlasti spremenila slovensko intelektualno podobo Gorice. Med vojnoma so znanstveno delovali v Gorici le redki Slovenci. V italijanskih znanstvenih revijah je izšlo več zgodovinskih razprav upokojenega notarja Miroslava Premrouja. V Gorici je tedaj izšlo nekaj v italijanščini oz. francoščini napisanih doktorskih disertacij slovenskih avtorjev, tako Cirila Nemca o likvidaciji avstroogrske banke (1924) ali pa disertacij na rimskih papeških univerzah kot Alfonza Čuka o ruski cerkvi in kultu sv. Srca (1941) in Rudolfa Klinca o uvajanju

cerkvenih reform Jožefa II. v goriški nadškofiji (1944). Najobsežnejše znanstveno delo dvajsetih let je bil izid Resovega Dantejevega zbornika v italijanskem jeziku v Gorici leta 1923, potem ko je v Ljubljani leta 1921 izšla slovenska verzija. Gotovo pa sta izjemno delo opravila Anton Kacin, kot pisec slovenskih slovničnih učbenikov v italijanščini, in Josip Nemeč, ki je bil avtor ali soavtor velik slovarskih del, zlasti italijansko-nemškega slovarja in slovenskih slovnice za Italijane.

PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Prva povojna desetletja se na Goriškem niso javljale izrazite pobude za ustanavljanje nove univerze. V tem razdobju se, podobno kot po prvi svetovni vojni, še vedno ločuje delo strokovnih delavcev v matični domovini in v zamejstvu.

V Gorici, na italijanski strani državne meje, se je najprej umestila tržaška univerza, ko je leta 1986 postavila svoj goriški *Polo universitario* z mednarodnimi in diplomatskimi študijskimi smermi. V drugi polovici šestdesetih let, novembra 1967, so v Vidmu ustanovili poseben univerzitetni konzorij (*Consorzio universitario del Friuli*), ki je bil zrcalo neuresničenih želja, da bi se tudi glavno mesto Furlanije vključilo v univerzitetno mrežo. Leta 1964 so v Vidmu pričakovali, da bo medicinska fakulteta univerze v Trstu dobila svoj sedež v Vidmu. Pač pa je s šolskim letom 1968–1969 pričela v Vidmu katedra za tuje jezike in slovstva kot sestavni del univerze v Trstu; katedra je študente usmerjala tudi v študij slovenskega jezika in književnosti. Očitno pa do pomirjenja med Vidmom in Trstom ni prišlo, tu lahko pomislimo na devetdeseta leta na naši strani meje. Center Furlanije je še dalje deloval za to, da dobi lastno univerzo, kar se je zgodilo z zakonom leta 1977. Videmska univerza je svoj goriški sedež dobila leta 1993. Oba univerzitetna sedeža sta nekakšno nadomestilo za študij na goriškem bogoslovnem semenišču, ki ni bil več mogoč zaradi pomanjkanja gojencev.

Gorica pa ima nekaj raziskovalnih

jeder, ki delujejo v okviru obeh univerz. Zelo odmevno je delo Mednarodnega sociološkega inštituta (Istituto di sociologia internazionale), Inštituta za srednjeevropska srečanja (Istituto incontri culturali mitteleuropei), Inštituta za versko in socialno zgodovino (Istituto di storia sociale e religiosa) ter inštitutov s področja kmetijstva, ekonomije itd. V Gorici izhaja kot glasilo državne knjižnice znanstvena revija *Studi Goriziani*, izhajajo pa tudi znanstvene monografije. Veliko goriških rojakov italijanskega rodu je delovalo ali pa še deluje na raziskovalnem področju in na raznih italijanskih univerzah, tako fizik in Nobelov nagrajenec Carlo Rubbia, muzikolog Quirino Principe, umetnostni zgodovinar Sergio Tavano in drugi.

Tudi slovenski Goričani se uveljavljajo kot znanstveniki. Vključeni so v raziskovalno dejavnost ustanov večinskega naroda in slovenske skupnosti v Italiji, med njimi so tudi univerzitetni profesorji. V Gorici izhajajo tudi znanstvena dela v slovenskem jeziku, pri tem je imela še do nedavno pomemben delež goriška podružnica Slovenskega raziskovalnega inštituta iz Trsta.

KAJ LAHKO POVEMO RAZVOJU UNIVERZITETNEGA ŠTUDIJA V NOVI GORICI?

Ob srednjem šolstvu, ki je bilo zastavljeno z ustanovitvijo goriške gimnazije (1947), je pričel na ravni višjega šolstva leta 1972 delovati dislociran oddelek Pedagoške akademije iz Ljubljane, najprej v Novi Gorici, nato v Šempetru pri Gorici. Pred leti so nekatere gospodarske organizacije ustvarjale razvojne in raziskovalne od-

delke ali celo inštitute. Bili so tudi poskusi uvajanja nekaterih višješolskih in visokošolskih študijev (strojništvo, ekonomija, pedagoška akademija). Pri tem je sodelovala Delavska univerza. Leta 1976 je pričel na Elektrogospodarskem šolskem centru delovati oddelek za izredni študij Fakultete za strojništvo Univerze v Ljubljani. Visokošolski študij pa je pravo podobo dobil šele leta 1995, natančno 24. septembra, z ustanovitvijo prve mednarodne podiplomske šole v Sloveniji, s Fakulteto za znanosti o okolju takrat Politehnike, sedanje Univerze v Novi Gorici, ustanovljene 21. aprila leta 2006. Višje- in visokošolski študiji so se razvili tudi v drugih večjih središčih zgodovinske Goriške in tu še vedno delujejo (na primer Tolmin in Idrija). V matični Goriški se v povojnih letih raziskovalno delo ni odvijalo organizirano. Nekatere večje gospodarske ustanove so imele nekakšne razvojne inštitute in zaposlovale so tudi kadre z znanstvenimi nazivi. Iz teh poskusov niso nastale trajnejše raziskovalne skupnosti.

Sredi leta 1987 je Zgodovinski inštitut ZRC SAZU v Novi Gorici ustanovil svojo raziskovalno enoto, današnjo Raziskovalno postajo. Sledila je ustanovitev Regijske raziskovalne enote v Tolminu Inštituta za biologijo ZRC SAZU. Na področju humanističnih ved so nekaj nalog opravile arhivska in muzejska služba pa tudi knjižničarska stroka. Edina znanstvena periodična publikacija, ki danes v Novi Gorici izhaja, je *Goriški letnik* Goriškega muzeja, v Idriji izhajajo *Idrijski razgledi*. Sicer pa je izšla že vrsta znanstvenih del, v prvi vrsti s področja družboslovja, tako v Ajdovščini, Idriji, Novi Gorici, Tolminu in drugod.

ZAKLJUČEK

Razvoj visokega šolstva pa tudi raziskovalne dejavnosti poteka na Goriškem do srede 19. stoletja po enem tiru. Kasneje dobiva narodnostna obeležja, ustvarja dvotirnost, ki se danes kaže še bolj izrazito, ko je zgodovinska Goriška razdeljena med dvema državama. In če v zaključku upoštevamo le slovenski tir, je mogoče ugotoviti, da se razvoj na Goriškem ni mnogo razlikoval od razmer v ostalih predelih slovenskega ozemlja.

Na ozemlju, kjer so stoletja živeli drug ob drugem – z natančno določeno razmejitveno črto – Slovenci in Italijani, se postavlja samodejno vprašanje o odnosih med narodom tudi na raziskovalnem polju. V letih pred prvo svetovno vojno o kakem načrtovanem sodelovanju ni bilo mogoče govoriti, tudi zato, ker se je delo osredotočalo na posameznike in ne na inštitucije. Domoznanstvo v času narodnostnih soočanj ni bila priložnost za sodelovanje, pač pa je delo, ki so ga pri tem opravljali Italijani, naletelo na kritične odmeve pri Slovencih. Zlasti po drugi svetovni vojni je sodelovanje na vseh poljih dobilo nove poudarke tako na krajevni kot na meddržavnih ravneh. Sodelovanje na različnih srečanjih (sociološka, zgodovinska, narodopisna itd.) je zgledno, prav tako v znanstvenem tisku. Sodelovalne želje kažejo tudi na univerzitetnem področju. Načrtovanje evropske univerze, ki poteka, je pravzaprav delo predstavnikov Gorice in Nove Gorice. Zahtevalo bo še veliko naporov. V tem času pa je potrebno utrjevati predvsem tisto, kar deluje in kar uspešno deluje.